

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

Zekeriyya b. İsmail el-Yûsufi. *el-Cevâbü'l-Latîf alâ Kitâbi'ş-Şeyh Muhammed Avvâme Hükümü'l-ameli bi'l-hadîsi'd-daîf*. Kahire: Merkezü İhyâ li'l-Buhûs ve'd-Dirâsât, 1441/2020, 416 sayfa.

Osman ÇAVUŞ*

Hadis usulünün güncelliğini koruyan konularından biri olan zayıf hadisin amele kaynaklığı ve şer'î delil oluşuyla ilgili tartışmalara *Hükümü'l-amel bi'l-hadîsi'd-daîf beyne'n-nazariyye ve't-tatbîk ve'd-da'vâ*¹ adlı eseriyle katılan Muhammed Avvâme'ye göre mütekaddim âlimler zayıf hadisle ameli caiz, hatta müstehap görürler,² zayıf hadisler kitaplara sadece nakletmek için değil amel edilmek için de kaydedilmiştir.³ İlk defa Şevkânî (ö. 1834) tarafından dillendirilen “zayıfla hiçbir şekilde amel edilemeyeceği” görüşünün Sıddîk Hasan Han (ö. 1890), Tâhir el-Cezâirî (ö. 1920), Ahmed Muhammed Şâkir (ö. 1958) ve Elbânî (ö. 1999) ile devam ettirildiğini belirten Avvâme,⁴ çalışmasında mütekaddim âlimlerin yolunu takip ederek “muasırların hatalı görüşleri”nden sakınacağını söyler.⁵

Bu kitaba yöneltilen ilk yazılı tenkit hadis ve fıkıh usulü alanlarında çalışan Muhammed Salâh el-İtrebî'nin “Ta'rîf ve nakd li-kitâbi Muhammed Avvâme Hükümü'l-ameli bi'l-hadîsi'd-daîf”⁶ adlı makalesidir. İtrebî, tanıttığı kitaba metodolojik ve bilimsel açıdan 21 eleştiri yöneltilmiş, eserdeki problemleri etraflıca inceleyen bir kitaba ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Avvâme'nin eserine yöneltilen ilk sözlü eleştirilerden biriyse hadis, fıkıh usulü ve diğer alanlardaki çalışmaları olan Şerîf Hâtîm el-Avnî'nin “Münâkâşatü kitâbi Hükümü'l-ameli bi'l-hadîsi'd-daîf li'ş-Şeyh Muhammed Avvâme” adıyla yayınladığı yaklaşık iki saatlik videosudur.⁷ İlmî bir ortamda çekilen videoda Avnî, -öğrencisi olduğunu anladığımız- Yûsufî'nin Avvâme'nin kitabı hakkında *el-Cevâb* adlı bir kitap yayınlayacağını söyler. Avnî, katılmadığı bazı yerler olsa da Avvâme'nin çalışmalarından istifade ettiğini ancak onun hatadan masum

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hadis Bilim Dalı. osmancavus@marun.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8773-4071

1 Cidde: Dâru'l-Minhâc – Medine: Dâru'l-Yûsuf, 1438/2017.

2 Avvâme, *Hükümü'l-amel*, s. 9.

3 Avvâme, *Hükümü'l-amel*, s. 18.

4 Avvâme, *Hükümü'l-amel*, s. 9.

5 Avvâme, *Hükümü'l-amel*, s. 5.

6 <https://salafcenter.org/1972/> (erişim tarihi: 12.07.2021).

7 <https://www.youtube.com/watch?v=GkvbMTVHngc> (erişim tarihi: 12.07.2021).

olmadığını, kitaptaki birçok ifadesinin kendi içinde çeliştiğini, delil gösterdiği birçok âlimin görüşünün tam aksi yönde olduğunu, görüşünü kuvvetlendirmek için âlimlerin konuya dair anlaşılır ifadelerini bırakıp ilgisiz birtakım ifadelerini zikrederek aşırıya kaçtığını, bu kitabıyla sünnete dil uzatanlara yardım ettiğini ve iddialarını eskiden beri savunduğunu belirtir. Ayrıca Avvâme'nin Elbânî ile kavgasının eskilere dayandığını, bu kitabın onu hedef aldığını ancak Avvâme'nin iddia ettiği gibi Elbânî dâhil hiçbir kimsenin zayıfla mevzûyu eşit görmediğini, Elbânî'nin takviyesi mümkün olan zayıfları bir üst mertebeye çıkarırken mevzûlar için böyle bir şey yapmadığını söyler.

Avvâme'nin sunduğu delilleri detaylıca inceleyen ilk ciddi yazılı eleştiri Yûsufî'nin *el-Cevâbü'l-latîf alâ kitâbiş-Şeyh Muhammed Avvâme Hükmü'l-ameli bi'l-hadîsîd-daîf* adlı eserdir. Yûsufî'ye göre sünnet kitaplarının neşriyle tanınan Avvâme'nin bu kitabındaki bazı iddiaları daha önce hiç kimse dile getirmemiştir, dolayısıyla böylesi ciddi hataları işleyen ilk kişi odur (s. 13). Eserini ilim ehlinin görevi olduğu üzere ilmi hataları düzeltmek için kaleme aldığını belirten Yûsufî, selef âlimlerinin yolundan gitmeyi kendisine görev bildiğini ve ilimde kayırmacılığa yer olamayacağını söylemiştir (s. 14). Yûsufî, Avvâme'nin ifade ve iddialarını soru-cevap yoluyla tartıştığı için kitabını *el-Cevâbü'l-latîf* diye adlandırmıştır. Bu tarz eleştirilere ret (*redd/reddiye*) adı veren çoğu araştırmacının, muhatabını kötülemeyi ve küçümsemeyi hedeflediğini, bu yüzden onlarla isimde dahi ortak olmak istemediğini belirten Yûsufî, delille doğruyu ortaya koyarak hataları itibarsızlaştırmayı, böylece hatalı kişiyi doğruya yöneltmeyi hedeflediğini söyler (s. 14-5).

Tanıtım, genel bir giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşan eserin tanıtım başlığı altında araştırmanın yapısı (s. 19), Avvâme'nin kitabındaki önemli genel hatalar (s. 21-7) ve kitabın temel tezine dair değerlendirmeler bulunur (s. 29-30). Girişte şer'î hüküm ve kısımları, âlimlerin beş kısımda ittifak ettikleri, zayıf hadislerle şer'î hüküm delillendirmenin caiz olmadığı, zayıfların şer'î hüküm ve kısımlarından herhangi birisine girmediği ve fıkhî mezheplerin zayıflarla herhangi bir şer'î hüküm delillendirmedikleri konuları işlenir (s. 31-44). Ardından Avvâme'nin bu konulara dair iddia ve problemleri sunulur (s. 45-139). Birinci Bölüm'de Avvâme'nin "Benim adıma bilerek yalan söyleyen kimse cehennemdeki yerine hazırlansın"⁸ hadisini aşırı zayıflarla amelin cevazına delil göstermesi eleştirilir. Ayrıca onun bu hadise dair Dârimî (ö. 255/869), Müslim (ö. 261/875), Hâkim en-Neysâbûrî (ö. 405/1014), İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve İbn Hacer'in (ö. 852/1449) anlaşılır sözlerini bırakarak onlara birtakım görüşler nispet etmesi tenkit edilir. Şâfiî'den (ö. 204/820) Mürtezâ ez-Zebîdî'ye (ö. 1205/1791) kadar 30 âlimin hadise dair görüşleri nakledilir (s. 141-82). Yûsufî İkinci Bölüm'de Avvâme'nin adalet ve zabt yönünden cerh edilen râvilerin doğru söyleme ihtimali olduğuna dair iddiasını "Kendisi yalancı olduğu hâlde doğru söyledi"⁹ ve "Böyle söylenirken

8 Buhârî, İlim 38; Müslim, Mukaddime 2.

9 Buhârî, Vekâlet 10. Hadis özetle şöyledir: Ebû Hüreyre (ö. 58/678) hırsızlık yapan birini yakalamış, sözlerine inanıp onu serbest bırakmıştır. Bu olay kendisine anlatıldığında Hz. Peygamber o kişinin yalan söylediğini, tekrar döneceğini belirtmiştir. Ebû Hüreyre bu kişiyi ikinci defa yakaladığında yine serbest bırakmış, olayı Hz. Peygamber'e

nasıl olur?”¹⁰ hadisleriyle delillendirmesini ve İbnü's-Salâh'tan (ö. 643/1245) naklettiği ifadeleri inceler (s. 183-204). Üçüncü Bölümde Avvâme'nin şer'î hükümlerin zayıflarla delillendirilebileceğine dair naklettiği 45 âlimin ifadelerini, âlimlere nispet ettiği bazı sözleri, zayıfla amelin şartlarına dair görüşlerini ve “Zayıf Hadis ve Âlimlerin Tatbikâtı” başlığında zikrettiği açıklamaları inceler (s. 205-377). Sonuçta ise bu kitaptan çıkarılan 19 neticeyi sıralar (s. 379-381).

Yûsufî, Avvâme'nin kitabındaki önemli genel hataları yedi ana başlık altında derler (s. 21-7). Burada Yûsufî'nin dile getirdiği bazı hatalara başlıklar hâlinde bazılarını da kısaca yer verilecektir.

1- Daha önce hiçbir âlimin dillendirmediği bazı şâz görüşleri benimseyip bunları aşırı zayıf delillerle temellendirmesi.

Yûsufî'ye göre Avvâme'nin en önemli hatası, Buhârî'nin (ö. 256/870) *es-Sahîh*'te zayıfla amel ettiğini, hatta bunu müstehap gördüğünü, zayıfı sahihe tercih ettiğini ve aşikâr bir zıtlık olduğunda zayıfla sahihin arasını bulduğunu söylemesidir. *es-Sahîh*'in temel özelliğiyle çelişen bu hataların hadis kabul kriterlerini anlamsızlaştıracağını belirterek “O hâlde Buhârî kendisini neden yordu? Cerh-ta'dîl ve diğer ilimler neden oluştu?” diyen Yûsufî'ye göre Buhârî'nin metodunu eleştirenler Avvâme'nin usulü toptan yok sayıp zayıfı güçlendirmek adına söylediği bu sözden daha iyi bir delil bulamazlar (s. 234-9).

Aynı kısımda Avvâme'nin müstehap, mekruh ve mübahın ahkâma dâhil olmadığına (s. 31-5), zayıfla (s. 45-8) ve hükmen merfû olmayan mevkuflarla ahkâmın belirlenebileceğine (s. 48-9), muhaddislerin helal-haramdan sadece ahkâmı kastettiğine (s. 52-6), cevaz ve istihbâbın ihticâtan farklı olduğuna (s. 92-4) dair iddiaları, İbnü's-Salâh'ın ifadesini yanlış yorumlaması (s. 183), “Böyle söylenirken nasıl olur?” hadisini Hz. Peygamber'in aşırı zayıf bir ihtimali bile hesaba kattığına delil göstermesi (s. 189-95), Müslim'in *es-Sahîh*'inin Mukaddimesi'ndeki ifadelerinden hafif ve orta zayıfları kabul ettiğini anlamaması (s. 239-42), Hâkim'in *el-Müstedrek*'teki bir rivayetin ardından zikrettiği sahih hükmünü bütün matbu ve mahtût nüshalarda olmasına rağmen yok sayıp bunu Hâkim'in aşırı zayıfla amel ettiğine delil göstermesi (s. 262-8), İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) zayıfı kabul ettiğini söylemesi (s. 268-73) ve İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) açıklama yapmaksızın aşırı zayıf olan rivayetlere *es-Sahîh*'te yer vermesi, hatta onlardan hüküm çıkardığını söylemesi (s. 348-55) gibi hususlar yer almaktadır.

2- Âlimler arasında ittifak edilen bir görüş olsa bile düşüncesine muhalif görüşün değerini düşürmesi ve aksi yönde hüküm vermesi.

anlattığında aynı cevabı almıştır. Üçüncü defa yakaladığında ise birtakım sözler öğreteceği vaadi karşılığında tekrar serbest bırakmıştır. Olayı Hz. Peygamber'e anlattığında o kişinin, yatağına girdiğinde Âyetü'l-Kürsî'yi okuyan kimsenin korunacağını ve şeytanın ona yaklaşamayacağını iddia ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Yalancı olduğu hâlde doğru söyledi” buyurup onun şeytan olduğunu ifade etmiştir.

10 Buhârî, İlim 26; Nikâh 23. Hadis özetle şöyledir: Ukbe b. el-Hâris (ö. 50/670'ten sonra), Ebû İhâb'ın (ö.?) kızıyla evlendikten sonra bir kadın ikisini emzirdiğini iddia etmiş, Ukbe olayı Hz. Peygamber'e anlatıp kadının yalan söylediğini belirtmiştir. Ancak Hz. Peygamber, “Böyle söylenirken nasıl olur?” diyerek ondan ayrılmasını istemiştir.

Avvâme, zayıfın zayıflığını açıklamanın âlimlere göre vacip olmadığını, âlimlerin metodu benimsenmeyenlere göre ise vacip olduğunu belirten ifadesinde Zehebî'ye (ö. 748/1348) atıf yapmıştır. Başka bir yerde ise Ahmed Şâkir'in konu hakkındaki ifadesini eleştirip “zayıfın zayıflığını açıklamanın vacip olduğuna dair herhangi bir âlimden delil getiremezsiniz” demiştir. Yûsufî, Avvâme'nin bu iddiasına karşı Ebû Şâme (ö. 665/1267) ve Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) muhakkik âlimlerin bu konudaki ittifakına dair ifadelerini ve 15 farklı âlimin görüşünü delil göstermiş, muhaddislerin zayıflığı ya “bu hadis zayıftır” gibi anlaşılır bir ifadeyle ya da rivayetin isnâdını zikrederek ve zayıf olduğunu gösteren “ruviye”, “zükira” gibi sîgalarla dolaylı olarak açıkladıklarını belirtmiştir (s. 105-19).

Avvâme, İbn Hacer'in *Tebyînü'l-aceb*'deki “ahkâm veya fezâilde hadisle amel etmenin bir farkı yoktur, çünkü tamamı hükümdür” ifadesini yadırgamış, muhaddis, fakih ve usulcülerin sözüne muhalif bulmuş, ahkâmdan ahkâm-ı teklifinin kastedildiğini, konunun uzmanlarının buna aykırı bir kanaatinin bilinmediğini ifade etmiştir. Yûsufî ise onun İbn Hacer'e itirazını zayıf görerek usulcülerin bunu lafzi bir hilâf olarak değerlendirdiğini, İbn Hacer bir yana İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) *el-Muhtasar*'ı veya buna denk bir kitabı okuyan öğrencinin bile bunu bileceğini söyler. Yûsufî Avvâme'nin bu görüşü Abdullah el-Gumârî'den (ö. 1993) aldığını, bu hilâfın muhaddislerle ve konuyla ilgisinin olmadığını belirtir. Ayrıca Cüveynî'den (ö. 478/1085) İbnü'l-Hümâm'a (ö. 861/1457) kadar 17 usulcünün de bunu lafzi düzeyde kalan bir anlaşmazlık olarak gördüğünü belirten ifadelerini zikreder (s. 50-60).

3- Kitapta zikrettiği ifadelerdeki aşırı anlama hataları.

Avvâme aşırı, orta ve hafif zayıflarla amele dair 45 âlimin ifadesini delil gösterir. Bu ifadeleri tek tek inceleyen Yûsufî, 44 ifadenin onun iddiasına delil teşkil etmediğini, bilakis aleyhine delil olduğunu veya kişilere nispet edilen görüşlerin hata içerdiğini söyler. O sadece İbnü'l-Hümâm'ın ifadesini doğru anlamıştır ancak bu görüş de âlimlerin genel kanaatine uymamaktadır (s. 205-320). Ayrıca âlimlerin “cevâzü'l-amel bîd-daif” kullanımını (s. 93), rivayet ve kitabetin amelden farkını (s. 98-103), İbnü's-Salâh'ın zayıfların rivayetine dair kullandığı tesâhül ifadesini (s. 113-9), âlimlerin “re'yu'r-ricâl”den kastettikleri anlamı (s. 133-7), Dârimî (s. 145-8) ile Hâkim'in ifadelerini (s. 160) ve İbn Hacer'in *el-Kavlü'l-müsedded*'deki eylemini anlamaması da burada zikredilir.

4- Bazı ifadeleri, anlaşılmasını etkileyecek şekilde eksik nakletmesi.

İbnü's-Salâh'ın “mevzûnun rivayetine dair detaylı açıklamayı birazdan yapacağını” belirten ifadesini zikretmeyerek kapalı ifadeleriyle yetinmesi (s. 195-202), Ebû Davud'un (ö. 275/889) *Risâle*'de *es-Sünen*'deki muttasıl olmayan rivayetleri belli kişilerle kayıtlayan ifadesinin sonrasını zikretmeyerek ifadesini mutlak bırakması (s. 244-9), İbn Abdilber'in (ö. 463/1071) bir hadise dair *et-Temhîd*'deki yorumunu bağlamından kopararak zikretmesi (s. 278-80), İbnü'l-Arabî'nin (ö. 543/1148) *Ârizatü'l-ahvezî*'deki bir hadisten sonra gelen ifadesinin öncesini zikretmemesi (s. 281), İbnü't-Türkmânî'nin (ö. 750/1349) zayıfın rivayetini belli şartla kayıtlayan ifadesinin sonrasını zikretmeyerek ifadesini mutlak bırakması (s. 290), İbn

Dakikül'îd'in (ö. 702/1302) bir hadisin şerhi olarak zikrettiği 14 satırlık bir paragraftaki ifadelerini bağlamından koparıp baş, orta ve sonlarındaki önemli kayıtları silerek sadece 4 satırını zikretmesi (s. 300-2), *el-Muğnî*'nin naşir mukaddimesindeki Zehebi'ye ait bir paragraflık ifadeyi bağlamından koparması (s. 305), İbnü'l-Hümâm'ın *Fethu'l-kadîr*'deki tartışmalı bir hadis hakkındaki ifadesini bağlamından koparması (s. 314), Hattâbî'nin (ö. 388/998) *Meâlimü's-sünen*'deki 7 paragraflık bir ifadesinin sadece ilk ve son paragraflarını vermesi (s. 323-6) ve İbn Hacer'in *Tehzîb*'deki İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *es-Sünen*'ine dair ifadesinin son kısmını zikretmemesi (s. 348) bu başlık altında zikredilen hatalarıdır.

5- Bir âlimin görüşünü açıkça belirten ifadesinden şüphe edip uzak bir anlamı onun görüşü gibi sunması.

Bu başlık altında Dârimî (s. 145-7), Müslim (s. 149-58) ve İbn Hacer'e (s. 149-58) "men haddese" hadisinin zabtı ve açıklaması, İbn Hazm'a zayıfla amel etme (s. 326-7), İbn Hacer'e aşırı zayıfla amel ve hükümlerini delillendirme (s. 311-3) ve Zehebi'ye aşırı zayıfla amel etme (s. 302-6, 358-61) hakkında nispet edilen görüşler kaydedilmektedir.

6- Âlimlerin aslen söylemediği, hatta aksi yönde görüş beyan ettiği meselelerde onlara farklı bir görüş nispet etmesi.

Ahmed b. Hanbel'e zayıfla hüküm delillendirmede kullanma (s. 81), İbn Teymiyye'ye zayıfla amelin cevazında icmâ ve aşırı zayıflarla amelin caiz olması (s. 94-5, 163-7), âlimlere zayıfın zayıflığının açıklanmasının vacip olmaması (s. 105-6), İbn Hacer'e aşırı zayıfla amele izin verme (s. 150-2), zayıfla hüküm delillendirme ve fezâilde aşırı zayıflarla amele izin verme (s. 313), Buhârî'ye zayıfla sahihe tercih etme (s. 235), İbnü's-Salâh'a aşırı, orta ve hafif zayıfların tamamıyla amel etmeyi caiz görme (s. 196) ve İbn Huzeyme'ye aşırı zayıfla amel etme (s. 352) görüşlerini nispet etmesidir. Ayrıca İbnü's-Salâh'ın "kâle" lafzına dair ifadesini *Ulümü'l-hadis* üzerine çalışan herkesin anlayışına ters düşecek şekilde sınırlandırması da dikkat çekicidir (s. 127-9).

7- Yeterli inceleme yapmayıp üstünkörü incelemeler dolayısıyla hatalı sonuçlara varma.

Zehebi'nin ahkâm ve fezâil hakkındaki ifadelerini yeterince düşünmemesi (s. 105-7), Ahmed Şâkir'e itirazdan sonra "zayıfın zayıflığını açıklamanın vacip olduğuna dair herhangi bir âlimden delil getiremezsiniz" demesi (s. 106-19), ruviye gibi temrîz sîgalarının müteahhir dönemde ortaya çıkması (s. 123-7), İbnü's-Salâh'ın ruviye hakkındaki ifadelerinin Buhârî'nin *es-Sahih*'teki muallaklarına ve Tirmizî'nin (ö. 279/892) *el-Câmi*'deki kullanımına zıt olması (s. 129-32) gibi iddiaları, İbn Hibbân'ın *es-Sahih*'teki bir başlık dolayısıyla eleştirmesi (s. 172-3), Ebû Şâme'nin kitabını hızlıca taraması (s. 203), İbnü'l-Arabî'nin ifadesini dikkatli incelememesi (s. 283), Hatîb el-Bağdâdî'den (ö. 463/1071) yaptığı naklin kendi görüşüyle çeliştiğini fark edemeyecek kadar aceleci ve dikkatsiz davranması (s. 275-6), âlimlerin kitaplarını incelemeksizin onlara bazı görüşler nispet etmesi (s. 330) ve İbn Teymiyye'ye nispet ettiği aşırı zayıf bir hadisle dahi mübah ve mekruh hükmünü delillendirmesi (s. 331) bu başlık altında zikredilebilecek hatalarıdır.

Sade ve akıcı bir dil tercih eden Yûsufî, Avvâme'nin muhaliflerine karşı yaptığı gibi herhangi bir tahkir ifadesi kullanmamıştır. Avvâme'nin adından sonra çoğu kez "Allah onu bağışlasın" (s. 83, 148, 154, vd.) gibi dua ifadeleri kullanmış, bazı hatalarını musibet gibi görek "İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn" (s. 73, 106, 335, 357) demekten kendini alamamıştır. Yûsufî'nin Avvâme'nin ifadelerini ve kendi delillerini sunarken herhangi bir tahrifi ya da bağlamından koparma gibi faaliyeti tespit edilememiştir.

Yûsufî'nin Avvâme'nin kitabının tamamına değil sadece selef âlimleriyle ilgili iddialarına cevap vermesi (s. 15), Şevkânî ve diğer âlimlerin zayıfla ilgili görüşlerini incelememesi ve bazı tekrarlar kitabın eksiklikleridir. Metinde ise birkaç pürüz haricinde maddi hata bulunmamaktadır. Hatta Yûsufî atıf yaptığı bazı eserlerdeki yazım yanlışlarını da düzeltmiştir. Hadis, fıkıh ve fıkıh usulü kitaplarını çok iyi kullanan Yûsufî, birkaç çalışma dışında modern çalışmalara başvurmamıştır. Özellikle konuyla ilgili Avvâme'nin tahkikini yaptığı Ebû Davud'un *es-Sünen* (s. 54), Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *el-Medhal* (s. 77), Sehâvî'nin (ö. 902/1497) *el-Kavlü'l-bedî'* (s. 151), İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *el-Musannef* (s. 250), Zehbî'nin *el-Kâşif* (s. 259), ve İbn Hacer'in *Takrîbü't-Tehzîb*'inde (s. 259) geçen bilgilere başvurması önemlidir. Böylece Yûsufî, Avvâme'nin eserindeki bazı iddiaların, tahkik ettiği çalışmalarındaki bilgilerle çeliştiğini ortaya koymaktadır.

Burada son olarak Yûsufî'nin eksik bıraktığı ve Avvâme'nin hiçbir şekilde zayıfla amel etmemekle itham ettiği kişilere değinilebilir.

1- Şevkânî:¹¹ Avvâme onun konuya dair üç ifadesini nakleder. Yûsufî, birinci ifadesinin İbn Hacer'in sözüyle aynı olduğunu belirtip gerekli cevapları verir (s. 52-60). İkinci ifadenin kaynağı *İrşâdü'l-fuhûle* bakıldığında *el-Mesâdir*'den bir nakil ve bir itiraza verilen cevap olduğu görülür. Ancak Avvâme itiraz ve cevabı tek metin hâlinde Şevkânî'ye nispet eder. Üçüncü ifadesi vakiyaya mutabıktır, Avvâme'nin görüşüne uygun olmadığı için yaptığı itiraz da zayıftır. Avvâme, bunlara ek olarak *Veblü'l-gamâm*'daki "Âlimlerden bazısı hüccet olmayanlarla amel etmeye izin vermediler, bu doğru olandır" şeklindeki ifadesini "Âlimlerden bazısı zayıfla amel etmeye izin vermediler, bu doğru olandır" şeklinde tahrifle, *Keş-fü's-şübühât*'taki ifadesini de ortadan ve sondan kesip eksik olarak aktarır. *Neylü'l-evtâr*'da ise Şevkânî'nin takviyesi mümkün olan zayıfları hasen derecesine çıkardığı görülür.¹²

2- Sıddîk Hasan Hân:¹³ Avvâme'nin naklettiği metin doğru olsa da Sıddîk Hasan Hân'ın bu sözü söylemesinin sebebini açıklayan 5 satırlık kısım eksiktir. Zira devamında kitabında zayıfları da nakledeceğini söyler. Ayrıca Avvâme'nin Hasan Hân'ın üslubuna dair eleştirisi zayıf olduğu gibi eşiyile evliliği bağlamındaki ifadeleri de etik değildir. Ayrıca *el-Hitta fi zikri's-sihâhi's-sitte*'ye bakıldığında da onun takviyesi mümkün olan zayıfları hasen derecesine çıkardığı görülür.¹⁴

11 Avvâme, *Hükmü'l-amel*, s. 138-46.

12 Amman: Beytü'l-Efkâr, 2004, s. 1316.

13 Avvâme, *Hükmü'l-amel*, s. 146-7.

14 Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1405/1985, s. 125.

3- Tâhir el-Cezâirî:¹⁵ Avvâme buradaki ifadeleri de eksik nakleder. Avvâme'nin, yayınladığı eserlerdeki hatalara dikkat çeken hocası Ebû Guddê'nin (ö. 1997) neşrettiği *Tevcihü'n-nazar*'ı kullanmasına rağmen, hocasının ilgili yerlere herhangi bir not düşmemiş olmasını dikkate alması beklenirdi. Ayrıca eserine takviyesi mümkün olan zayıfların hasen derecesine çıkacağına dair bir bölüm koyan Cezâirî'nin¹⁶ de "hiçbir şekilde zayıfla amel etmediği" kesinlikle söylenemez.

4- Elbânî:¹⁷ Elbânî'yi söylediğini anlamamak ve âlimlere kin gütmekle suçlayan Avvâme, onun zayıfla mevzûyu eşit gördüğünü *Silsiletü'l-ehâdisid-daife ve'l-mevzû 'a'*'nın mukaddimesindeki 1 paragraflık ifadelerinden çıkarır. Ancak mukaddimenin devamındaki ifadelerden Elbânî'nin hadis kitaplarını okumayan ve duyduğu rivayetleri araştırmayan kimseleri kastettiğini görmezden gelir. Hâlbuki Elbânî'nin gerek bu kitabı gerekse de diğer eserleri bu iddianın da doğru olmadığını göstermektedir. Zira bu kitaptaki zayıflar takviye edilmeye müsait olmayacak kadar derecede zayıftır. Elbânî *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*'da ise takviyesi mümkün olan birçok zayıfı hasen derecesine çıkarır.¹⁸ Avvâme'nin hiçbir şekilde zayıfla amel etmemekle eleştirdiği kişilerin tamamı takviye olamayacak derecedeki zayıfları kabul etmezler. Bu görüş ise ilk defa Şevkânî tarafından değil, rivayet asrından beri bütün âlimler tarafından kabul edilmiştir.

Yûsufî'ye göre mütekaddim âlimlere tabi olacağını söyleyen, araştırmacıya ön kabulle-rine veya bir görüş doğrultusunda tahrif edilen delillerle desteklenip yaygınlaşan görüşlere uymamasını ve hakikati aramasını tavsiye eden Avvâme'nin¹⁹ bu ifadelerinin yansımaları kendi kitabında görülmez. Zira o, âlimlere uymamış, onların kanaatlerini kendi görüşünü destekleyecek şekilde tahrif ve teville sunmuş (s. 327), hatta görüşüne uygun olmayan ifadeleri karşısında onları eleştirmiştir (s. 366). Delillere uymak yerine delilleri değiştirerek, görmezden gelerek ya da uzak ihtimalli birtakım sözlerden delil çıkararak kabul görmeyecek sonuçlara varmıştır. Öyle ki Avvâme'nin 272 sayfalık kitabında Yûsufî irili ufaklı 200 civarında tenakuz, tahrif ve hata belirlemiştir. Hadisçiler tarafından reddedilen ancak Hanefî ve mutasavvıfların delil saydığı kimi rivayetleri kurtarma ya da muhaliflerine cevap verme arzusunun Avvâme'yi bu duruma düşürdüğü söylenebilir. Yûsufî, Avvâme'nin zayıfın değerini yükseltmek, hatta neredeyse zayıfı sahihle eş görmek adına yaptığı ve daha önce benzeri görülmemiş derecede tahrif ve hataya neden olan aşırı güveni karşısında hayrete düşmemenin imkânsız olduğunu söyler (s. 107). Kitap, bir eleştiri çalışması olmasına rağmen zayıf hadise dair birçok meseleyi hadis ve fıkıh usulüne bağlı kalarak detaylıca incelemesi açısından önemlidir.

15 Avvâme, *Hükmi'l-amel*, s. 148-51.

16 Beyrut: Mektebetü'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye, 1440/2009, s. 362-4.

17 Avvâme, *Hükmi'l-amel*, s. 154-68.

18 Örnekler için bk. I-VI, Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1415/1995, I, 524, 554-6.

19 Avvâme, *Hükmi'l-amel*, s. 9.